

Margrét Hallgrímsdóttir, þjóðminjavörður
Hátíðarræða á 17. júní 2013 á 150 ára afmælisári
Þjóðminjasafns Íslands.
Hrafseyri við Arnarfjörð.

Gleðilega þjóðhátíð !

Það er ánægjulegt að vera með ykkur hér á Hrafseyri við Arnarfjörð á þjóðhátíðardegi Íslendinga 17. júní. Hér fæddist Jón Sigurðsson fremstur leiðtoga sjálfstæðisbaráttu Íslendinga árið 1811. Hér eru hans heimahagar umluktir einstakri náttúrufegurð Vestfjarða. Hér sleit hann barnsskónum þegar aðstæður og daglegt líf var gerólíkt því sem síðar varð. Á þeim tíma sem Jón Sigurðsson var ungur maður á 19. öldinni, var lífsbarátta alþýðufólks hörð og óvægin. Flestir landsmenn bjuggu við kröpp kjör og áttu fullt í fang með að hafa í sig og á. Harðbýlt en fagurt umhverfi Vestfjarða mótuðu Jón Sigurðsson ungan.

Jón hélt til náms í Reykjavík og síðar til Kaupmannahafnar. Hann var menntaður í klassískri textafræði, grísku og latínu. Jón varfræðimaður og afkastamikill útgefandi handrita í Kaupmannahöfn. Sem námsmaður í Kaupmannahöfn varð hann fyrir áhrifum af þeim þjóðfélagsbreytingum sem áttu sér stað í Evrópu um miðja nítjándu öldina. Stjórnarsýsla Íslands var í höndum Dana þar sem Ísland var hluti af Danmörku. Á þessum tíma fengu hugsjónir um að hver þjóð ætti að fá að stýra sér sjálf byr undir báða vængi í Evrópu og efla sjálfstæðisvitund fólks. Ísland fór ekki varhluta af þeirri hugmyndafræði.

Jón Sigurðsson færði sterk rök fyrir skoðunum sínum og varð leiðtogi sjálfstæðisbaráttu Íslendinga ungur að árum. Hann var kjörinn þingmaður Ísfirðinga við endurreisn Alþingis í Reykjavík árið 1845 og var lengst af forseti þess. Hann fékk til liðs við sig Íslendinga og frjálslynd öfl í Danmörku til að tala máli Íslendinga um aukið sjálfstæði í ákvörðunum eigin mála. Jón Sigurðsson stýrði sjálfstæðisbaráttunni frá Kaupmannahöfn og kom til Íslands á sumrin á meðan á þinghaldi stóð. Í greininni „Hugvekja til Íslendinga“ sem birtist í Nýjum félagsritum árið 1848, sama ár og Danakonungur afsalaði sér einveldi, hvatti hann Íslendinga til að berjast fyrir sjálfstæði þjóðarinnar. Þar setti hann fram hugmyndir um endurreisn sjálfstæðis Íslendinga á grundvelli Gamla sáttmála, samkomulags sem Íslendingar höfðu gert við Noregskonung

árið 1262. Eins og alþjóð veit var haldinn þjóðfundur í Reykjavík árið 1851 þar sem Íslendingar settu fram kröfur um sjálfræði sem Danir höfðu. Þegar konungsfulltrúi sleit fundi reis Jóns Sigurðsson á fætur og mótmælti í nafni konungs og þjóðarinnar, en fylgismenn hans tóku undir og mæltu: „Vér mótmælum allir“. Þjóðfundurinn markaði tímamóti í sjálfstæðisbaráttunni.

Jón Sigurðsson markaði djúp spor í sögu þjóðar sinnar sem fræðimaður og stjórnmalamaður. Fræðistörf hans mótuðu orðræðu hans í stjórnmalum. Samhliða því að gefa út Gamla sáttmála í Íslenzku fornbréfasafni notaði hann skjalið til að rökstyðja sjálfstæðiskröfur Íslendinga. Jón Sigurðsson var raunsær hugsjónamaður og aðdáunarvert er að hann hvikaði hvergi frá söguþekkingu og fræðimennsku sinni í baráttu fyrir sjálfstæði landsins og trú á framtíð þess.

Sjálfstæðisbaráttu Íslendinga óx fiskur um hrygg á 19. öldinni. Til þeirra hugsjóna lagði Jón Sigurðsson drjúgan skerf. Enn í dag sækjum við innblástur og hvatningu í trú hans á hag þjóðarinnar og mikilvægi þess að líta björtum augum fram á veginn og treysta á menningu okkar, umhverfi og sögu. Á þeim grunni stóð Jón Sigurðsson er hann blés Íslendingum móð í brjóst og glæddi með þeim von um sjálfstæði þjóðarinnar.

Aukin vitund um íslenska menningu eflði andann og vakti framfarahug þjóðarinnar. Á þessum umbrotatímum var Forngripasafn, sem síðar fékk heitið Þjóðminjasafn Íslands, stofnað árið 1863. Stofnun forngripasafns á Íslandi var mikilvægt skref fátækrar en stoltrar þjóðar til sjálfstæðis og markaði því tímamót. Í ár fögnum við því því að liðin eru 150 frá því samtíðarmenn Jóns Sigurðssonar, Sigurður Guðmundsson málari og Helgi Sigurðsson í Jörfa ásamt fleiri framsæknum og metnaðarfullum mönnum vöktu þjóðina til umhugsunar um sögu og menningu Íslands með stofnun safns. Fyrir stofnun forngripasafnsins voru forngripir oft fluttir úr landi aðallega til varðveislu í þarlendum söfnum, aðallega í Danmörku. Framsýnir eldhugar undu því illa að geta ekki varðveitt íslensk menningarverðmæti í eigin landi. Stofnun safnsins var því mikilvægur áfangi í sjálfstæðisbaráttunni. Forngripasafninu voru fljótlega settir umsjónarmenn sem þekktir eru í íslenskri menningarsögu. Auk þeirra sem áður er getið má nefna Sigurð Vigfússon fornfræðing og silfursmið og Jón Árnason, sem er þekktastur fyrir að hafa safnað íslenskum þjóðsögum og þannig skráð merkan hluta okkar menningarsögu fyrir framtíðina. Þessir merku frumkvöðlar á

sviði menningar og safnastarfs lögðu grunn að þjóðlegu forngripasafni í anda hugvekju Jóns Sigurðssonar til þjóðarinnar árið 1848. Hinir merku frumkvöðlar höfðu hvatt landsmenn til dáða um gildi menningar og menningararfs fyrir sjálfsmynd þjóðarinnar. Sá áfangi markaði upphaf safnastarfs og þjóðminjavörslu á Íslandi sem við búum enn að. Þjóðminjasafn Íslands hefur þannig frá upphafi verið mikilvægt þjóðinni, blásið henni kjark og virðingu fyrir sögunni, samtímanum og ókominni tíð.

Rúmri hálfri öld eftir andlát Jóns Sigurðssonar í Kaupmannahöfn árið 1879 var Íslenska lýðveldið stofnað á fæðingardegi hans árið 1944. Þá var Þjóðminjasafn –Íslands orðið að mikilvægri menningarstofnun á Íslandi. Við stofnun lýðveldisins var fyrsta ákvörðun Alþingis að reisa safnhús fyrir þjóðminjasafnið sem nokkurs konar morgungjöf til hins nýstofnaða lýðveldis. Það eitt segir sína sögu. Safnhúsinu var valinn staður við hlið Háskóla Íslands sem stofnaður var þegar öld var liðin frá fæðingu Jóns Sigurðssonar. Með byggingu nýs safnhúss hófst sambúð Þjóðminjasafns og Háskólans. Nú hálfri öld síðar kveða ný lög á um að þjóðminjasafnið sé háskólastofnun. Það styrkir starf stofnananna með samvinnu um rannsóknir og miðlun þekkingar. Þjóðminjasafn Íslands hefur frá upphafi átt samleið með þjóðinni og lagt rækt við að efla vitund fólks um auð þjóðarinnar sem fólgin er í sögu hennar og menningararfi í alþjóðlegu samhengi. Safnkostur þess endurspeglar minningar og sögu fólksins í landinu. Á grunnsýningu þjóðminjasafnsins eru ýmsir munir sýndir sem tengjast arfleifð Jóns Sigurðssonar lífi hans og starfi. Þar á meðal er skrifborð hans þar sem hann sat oft og tíðum við skriftir. Varðveitt eru um átta þúsund bréfa hans. Í bréfunum birtist leiðtoginn og sjálfstæðishetjan Jón Sigurðsson sem stappar stálinu í landa sína og hvetur þá áfram í sjálfstæðisbaráttunni. Á þjóðminjasafninu er elsta mynd af Jóni sem var trúlofunargjöf hans til heitkonu sinnar Ingibjargar Einarsdóttur. Einnig er þar ljósmynd af Jóni og Ingibjörgu sem Sigfús Eymundssonar myndasmiður og frumkvöðull íslenskrar ljósmyndunar tók af þeim ungum. Vert er að geta þess að í síðustu viku var opnuð hátíðarsýning í Þjóðminjasafninu fyrsta yfirlitssýning ljósmynda Sigfúsar samferðamanns Jóns Sigurðssonar. Eins og Jón var Sigfús framfarasinnaður og ljósmyndaði hið nýja Ísland. Hann var mikill stuðningsmaður Jóns Sigurðssonar og bréf þeirra á milli eru mikilsverðar heimildir um samtíma þeirra.

Á afmælisári Þjóðminjasafns Íslands beinum við sjónum okkar að gildi menningararfsins. Þar gegnum við mikilvægum skyldum við komandi kynslóðir. Á öndverðri 21. öld eru aðstæður landsmanna allt aðrar en á 19. öldinni. Varðveisla menningararfsins er þó ekki síður mikilvæg nú en þá þegar framtíð samfélags okkar er höfð í huga. Þar gegna söfnin og þjóðminjavarslan veigamiklu hlutverki. Þar er staðinn vörður um menningararfinn og þekkingu á atburðum liðins tíma miðlað til samfélagsins. Á þeim tímamótum sem við nú stöndum lítum við sem aldrei fyrr fram á veginn í samfélagi hraðfara breytinga og spyrjum okkur hvernig hag samfélagsins verði best borgið. Í menningararfinum eru minningar liðinni kynslóða vitnisburður um sambúð lands og þjóðar. Sjálfstæðishetjan og fræðimaðurinn Jón Sigurðsson hefur haft sterk áhrif á menningu Íslands. Frú Vigdís Finnbogadóttir sagði árið 1980 er hún var kjörin forseti Íslands fyrst kvenna í lýðræðislegri kosningu í heiminum: „Gæfa Jóns Sigurðssonar var sú, að hann hélt vöku sinni hverja stund fyrir land sitt og þjóð og mátti ekki vamm sitt né hennar vita“. Nú tveimur öldum eftir fæðingu Jóns Sigurðssonar hér á Hrafnseyri er mikilvægt að við höldum vöku okkar í þágu afkomenda okkar í anda Jóns Sigurðsson og þeirra frumkvöðla sem lögðu grunn að menningarsamfélagi okkar tíma. Megi minning Jóns Sigurðssonar og arfleifð hans verða okkur og komandi kynslóðum hvatning til góðra verka í þágu samfélagsins, menningararfs og náttúru Íslands.